

Structor Miljöbyrå i Stockholm AB

Petra Adrup
Christer Södereng

Endast per e-post:

petra.adrup@structor.se
christer.sodereng@structor.se

Stockholm den 20 april 2020

Vattenrättsliga frågor (Bällstadalen)

---

1. BAKGRUND M.M.

Järfälla kommun avser detaljpanelägga den s.k. Bällstadalen. Planen avses omfatta fastigheterna Järfälla Veddesta 2:93-2:95 m.fl. Planen syftar till att skapa en ny varierad och funktionsblandad stadsbebyggelse med bostäder, skola, kontor, handel och park.

Kommunen har översänt detaljplaneförslaget till länsstyrelsen för samråd. Länsstyrelsen har i samrådsyttrande den 4 februari 2019¹ framfört rådgivande synpunkter beträffande bl.a. önskad hantering av äldre markavvattningsföretag.

Vad gäller frågan om markavvattningsföretagen ”saknar [länsstyrelsen] en kommentar i planhandlingarna till varför kommunen betraktar markavvattningsföretagen som övergivna.”² Om kommunen anser att markavvattningsföretagen är övergivna önskar länsstyrelsen att kommunen presenterar en ”juridiskt tillstyrkt utredning som visar detta.”³

---

¹ I ärende med dnr. 402-49700-2018.

² Länsstyrelsens samrådsyttrande, s. 9.

³ Länsstyrelsens samrådsyttrande, s. 9.

Mot ovanstående bakgrund har Advokatfirman Åberg & Co utrett frågan om markavvattningsföretagens juridiska status.

2. SAMMANFATTNING

Markavvattningsföretagen är övergivna och tillstånden automatiskt förfallna.

3. MARKAVVATTNINGSFÖRETAGEN

3.1. Historik

De båda markavvattningsföretag som länsstyrelsen hänvisat till benämns *Viksjö, Jakobsberg, Kalfhälla m.fl.* respektive *Jakobsberg, Viksjö, Väddesta m.fl.*⁴ Förstnämnt markavvattningsföretag inrättades år 1885 och sistnämnt 1919. Företagen avser huvudsakligen det omgrävda dike som är Bällstaån. Företagens syfte är att främja dåvarande jordbruk.

Såvitt har kunnat utrönas har inte något att företagen upphävts av myndighet. Anläggningen är i stora delar i dåligt skick. Sedan mycket lång tid utgörs markavvattningsföretagens områden inte längre av jordbruksmark. Marken nyttjas istället till övervägande del för industri och bostäder samt infrastruktur, såsom E18 och Mäljarbanan.

Inget av markavvattningsföretagen har någon styrelse. Det är oklart när den senaste styrelsen avgick. Kommunen har försökt utreda dessa frågor liksom frågan om när underhåll av i markavvattningsföretagen ingående anläggningar senast kan ha ägt rum. Trots sina utredningsförsök har kommunen inte kunnat få klarhet i dessa frågor. De enda uppgifter kommunen har fått del av är muntliga (från en sedan år 1976 anställd kommuntjänsteman). Av vad tjänstemannen kunnat berätta framgår att det år 1976 var okänt inom kommunen att markavvattningsföretagen existerade. Mot bakgrund av denna kommunens okunskap bör således följa att något underhåll inte har ägt rum sedan en förhållandevis lång tid dessförinnan. Det kan i vart fall konstateras att något underhåll inte skett sedan år 1976 då kommuntjänstemannen anställdes vid kommunen.

---

⁴ Länsstyrelsens samrådsyttrande, s. 9.

I dom den 6 augusti 1965 i mål nr Ans.D. 39/1965 lämnade dåvarande Österbygdens vattendomstol tillstånd enligt vattenlagen till att vid Barkarby inom nuvarande fastigheten Järfälla Barkarby 2:1 ”dels företaga omgrävning av Bällstaåns fåra på en omkring 225 m lång sträcka, dels i anslutning därtill anlägga en 60 m lång lågbyggd trumma av galvaniserad stålplåt för ledande av ån genom den blivande motorvägen, dels ock omkring 25 uppströms trumman uppföra en bro över ån för en motorvägen korsande gång- och cykelväg.”

Trots att Bällstaån, enligt de äldre markavvattningsföretagens tillkomsthandlingar, utgör markavvattningsföretagens huvudsakliga vattenanläggning, och trots att anläggningen alltså i betydande utsträckning – 225 meter – ändrades genom domen, berörs markavvattningsföretagen inte med ett ord i domen.

I dom den 13 september 2016 i mål nr M 969-16 lämnade Nacka tingsrätt, mark- och miljödomstolen Staten genom Trafikverket godkännande enligt 11 kap. 16 § miljöbalken till omledning av Bällstaån inom fastigheten Järfälla Veddesta 2:1. Trots att även denna dom avser omledning av Bällstaån, d.v.s. markavvattningsföretagens huvudsakliga vattenanläggning, berörs inte heller i detta avgörande markavvattningsföretagen.

3.2.Den miljörettsliga rättskraften

Det följer av 24 kap. 1 § miljöbalken att om en dom som meddelats i ett ansökningsmål enligt 21 kap. 1 a § första stycket samma balk avser tillstånd till en verksamhet enligt miljöbalken och domen har vunnit laga kraft, så gäller detta tillstånd mot alla, såvitt avser frågor som har prövats i domen. Bestämmelsen ger uttryck för den miljörettsliga s.k. rättskraften. Miljötillstånd meddelade enligt äldre motsvarande lagstiftning ska anses vara meddelade med stöd av motsvarande bestämmelser i miljöbalken (5 § lagen [1998:811] om införande av miljöbalken). Följaktligen har även tillstånd meddelade med stöd av t.ex. 1918-års vattenlag rättskraft på samma sätt som om tillståndet varit meddelat med stöd av miljöbalken.

För att tillstånd ska upphöra att gälla krävs enligt huvudregeln antingen att ett nytt tillstånd meddelas och därefter tas i anspråk eller att tillståndet, jämlikt bestämmelserna i 24 kap. miljöbalken, återkallas eller omprövas. Miljötillstånd kan emellertid även upphöra att gälla automatiskt.

3.3. Tillstånd som förfaller automatiskt

Som ovan nämnts kan miljötillstånd upphöra att gälla av sig självt. Detta sker om det företag som omfattas av tillståndet har övergivits. Att tillståndet förfallit medför framförallt att verksamheten, om den fortfarande är tillståndspliktig, inte längre får bedrivas utan nytt tillstånd och att tillsynsmyndigheten inte kan rikta krav mot den som tillsynsmyndigheten uppfattar är verksamhetsutövare.

Förutsättningarna för när ett tillstånd anses ha övergivits och automatiskt ha förfallit följer inte av miljöbalken. Frågan behandlas istället i lagförarbeten och relativt utförligt i rättspraxis.

I förarbetena till 1983-års vattenlag anför lagstiftaren att ett konstaterat övergivande i sig innebär att tillståndet automatiskt har förfallit.⁵ Vad som är ett sådant konstaterat övergivande som medför att tillståndet automatiskt har förfallit förklaras inte i förarbetena. Emellertid har frågan prövats i en rad avgöranden, bl.a. av Högsta domstolen.

I Högsta domstolens mål NJA 1984 s. 790 hade dämmningsrätt enligt ett äldre tillstånd till vattenverksamhet inte nyttjats under en tid av ungefär 55 år. Under denna tid hade det inte vidtagits några åtgärder för att underhålla den vattenanläggning som omfattades av det gamla tillståndet. Den långtida avsaknaden av underhållsåtgärder hade lett till att vattenanläggningen gradvis förfallit. Sökanden i målet – som velat återuppta vattenverksamheten med stöd av det äldre tillståndet – hade såvitt framkommit i målet inte innan dämningen återupptogs på något synbart sätt visat att han haft för avsikt att utnyttja dämmningsrätten. Mot denna bakgrund ansåg HD att vattenanläggningen var övergiven och att den i det äldre tillståndet medgivna dämmningsrätten var förfallen. Därmed kunde inte sökanden återuppta vattenverksamheten utan att först ansöka om, och beviljas, nytt tillstånd till vattenverksamheten.

---

⁵ Prop. 1981/82:130, s. 347.

I dåvarande Miljööverdomstolens dom MÖD 2003:36 hade länsstyrelsen gjort gällande att en utloppskanal inte hade rensats under lång tid och att det sjösänkingsföretag från 1906 (vari utloppskanalen ingick) fick anses övergivet och tillståndet automatiskt förfallet. Miljööverdomstolen konstaterade med hänvisning till ovannämnt avgörande från Högsta domstolen (NJA 1984 s. 790) att frågan om ett sjösänkingsföretag är övergivet och därmed om tillståndet är förfallet får avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Av uppgifterna i målet framgick bl.a. att det kontinuerligt utförts rensningar i utloppskanalen och att det år 1992 genomfördes en större rensningsinsats. Uppgiften hade inte kunnat motbevisas av länsstyrelsen och målets övriga utredning motsade heller inte att rensning skett. Miljööverdomstolen fann därför att sjösänkingsföretaget inte kunde anses övergivet. Följaktligen var tillståndet inte heller förfallet.

I dåvarande Miljööverdomstolens dom MÖD 2003:60 hade en kraftstation, till vilken tillstånd lämnats år 1935, tagits ur drift år 1943. Ett bolag ville år 1979 återuppföra kraftstationen. Miljööverdomstolen konstaterade att det år 1979 på platsen för den tidigare kraftstationen endast återstod inlopps- och utloppskanaler, rester av flottningsdammen samt fundament till maskinstationen. Enligt domstolen måste det därför för kringboende och andra utomstående ha framstått som om verksamheten sedan lång tid var avslutad och inte skulle återupptas igen. Mot denna bakgrund ansåg Miljööverdomstolen att vattenföretaget fick anses övergivet och tillståndet ha automatiskt förfallit.

I Växjö tingsrätts, mark- och miljödomstolens dom den 4 december 2015 (mål nr M 1583-14) ansökte ett bolag om tillstånd enligt miljöbalken till markavvattningsföretag för att möjliggöra torvbrytning. Området omfattades av ett torrlägningsföretag från år 1897. Länsstyrelserna i såväl Kronobergs som Jönköpings län yrkade att ansökan skulle avslås om inte torrlägningsföretaget från år 1897 först antingen på lämpligt sätt ”omprövades eller nedlades”. Sökanden gjorde istället gällande att företaget hade upphört att gälla. Mark- och miljödomstolen fann, mot bakgrund av att man *dels* inte kunnat finna några handlingar utöver de som tillkommit i samband med att företaget bildades år 1897, *dels* vid syn och huvudförhandling i målet kunnat se att företaget varit övergivet under lång tid, att företaget var övergivet. Det framstod enligt domstolen som ”övervägande sannolikt, att företaget övergivits då dess sista kända styrelse synes ha avgått på 1940-talet och att de diken som inte kommit att ingå i den torvtäktverksamhet som bedrivs på mossen inte varit föremål för underhåll i vart fall sedan någon gång under 1980-talet.” Domstolen fann av dessa skäl att tillståndet för företaget var förfallet. Det gamla torrlägningsföretaget utgjorde därför inte hinder mot att tillstånd enligt miljöbalken meddelades till den nya verksamheten (d.v.s. markavvattningsföretag för torvbrytning) inom samma område.

Av ovan redovisade förarbetsuttalanden och avgöranden kan det konstateras att frågan om ett markavvattningsföretag är övergivet, och därmed om tillståndet till företaget är automatiskt förfallet, ska bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Omständigheter som tillmäts avgörande betydelse vid denna bedömning är framförallt om

företaget på något utåt sätt synbart visat att det haft för avsikt att utnyttja tillståndet samt tiden under vilken *dels* underhållsåtgärder inte vidtagits, *dels* styrelse saknats.

3.4. Överväganden

Det finns inte en enda uppgift som stödjer att något av de båda markavvattningsföretagen skulle ha vidtagit några underhållsåtgärder i Bällstaån sedan åtminstone år 1976, d.v.s. under knappt 45 års tid. Såvitt har kunnat utredas har det inte heller under denna tidsperiod funnits någon styrelse i något av företagen. Av kommuntjänstemannens uppgifter framgår att kommunen redan år 1976 saknade kännedom om företagens existens. Att dessa uppgifter bör vara riktiga vinner stöd av att Österbygdens vattendomstol redan elva år tidigare (1965) lämnade tillstånd enligt vattenlagen till mycket ingripande ändringar av vattenanläggningen utan att frågan om markavvattningsföretagen ens berördes av domstolen. Om företagen hade varit kända hade domstolen helt enkelt inte kunnat handlägga målet på det sätt som skedde.

Förmodligen har alltså inte något underhåll av vattenanläggningen skett sedan betydligt längre tillbaka i tiden. Denna uppfattning vinner ytterligare stöd av att anläggningen i stora delar är i mycket dåligt skick och, kanske främst, av att markavvattningsföretagens syfte att främja avvattningen för jordbruket, sedan lång tid tillbaka saknar betydelse eftersom något jordbruk inte längre bedrivs i området. Området används istället för bostäder, industri och betydande infrastruktur såsom Mälarbanan och E18. Såvitt kunnat utredas har inte heller något av företagen på något synbart sätt visat att det/de haft för avsikt att utnyttja de respektive tillstånden. Anläggningen motsvarar heller inte längre sin tillståndsgivna utformning.

Mot denna bakgrund kan det med stöd av ovanrefererade förarbetsuttalanden och rättspraxis konstateras att företagen är övergivna och att de respektive tillstånden således automatiskt har förfallit. Förfallna tillstånd kan varken omprövas eller återkallas. De gäller helt enkelt inte längre (jfr. Växjö tingsrätts, mark- och miljödomstolens dom den 4 december 2015 (mål nr M 1583-14)).

Sammanfattningsvis utgör de tidigare markavvattningsföretagen inte något hinder mot detaljplaneläggning.

Med vänlig hälsning

Björn Hellman

Advokat